

UTCANEVEK ÉS EGY SZOBOR

ÍRTA: Szunyogh László

Régi térképeket böngészve érdekes következtetésekre lehet jutni. Jól látni, ahogy egy település, város fejlődésével a településszerkezet hogyan változik. Az utcanevek is változnak, attól függően, hogy mely korban készültek. Így van ez a régi rákospalotai térképekkel is.

Rákospalotán az egyik utca elvezet a város szélére. Fontos útvonal, autóbuszjáratok közlekednek rajta (124,125, 170, 225, 270). Raktárbázisok, ipartelepek és a Fővárosi Hulladékhasznosító Mű is ezen az úton közelíthető meg. A vége felé fordulhatunk a Dunakeszi felé vezető bekötő útra, a buszvégállomás után már szántóföldeket láthatunk. Vállalkozó kedvű kirándulók ezután régi dűlőutakon juthatnának el valahová...

Ha megvizsgáljuk az utca kialakulását és az utca neveit, akkor nyomon követhetjük Rákospalota történelmi változásait. Az 1900-as évek elején a

település a Szilas-patakig épült be. 1920 tájékán is csak a Vágóhíd utcáig (a mai Közvágóhíd utca) terjeszkedett, észak felé már csak szántóföldeket jelölt a térkép.

Az 1908. évi térképet tanulmányozva láthatjuk, hogy a Deák tértől (ma Hubay Jenő tér) indul az Erzsébet út. Még ma is különleges látvány a sok szép klasszicista villaépület az utcában, ahol akkoriban ezek a házak a pesti arisztokraták, művészek üdülői voltak. Ezt az utcát ma Sződliget utcának hívják és jellegében, utcaképében megmaradt eredeti hangulatában. A Vasút utcáig, a mai Pozsony útig vezetett.

Régi katonai térképen Rákos Palota
(A II. KATONAI FELMÉRÉS TÉRKÉP - ARCANUM)

Térkép az 1900-as évek elejéről

KOGUTOWICZ MIANÓ 1908-AS BUDAPESTI TÉRKÉPE
(FORRÁS: CHOLNOKY JENŐ FÖLDRAJZI TÁRSASÁG TÉRKÉPTÁRA)

Ezután Rákospalota erőteljesen fejlődni kezdett, északi irányban terjeszkedett. A poros út főbb útvonalá léphetett elő. Összekötötte az újabban épült területeket a város központjával. Az 1941. évi térképen jól lehet látni, hogy egészen a mai Szántó-föld útig (Kmetty Károly utca) épült meg. Neve olvasható, gróf Károlyi Sándor út. Azt is észrevehetjük, hogy Rákospalota a tervek szerint tovább épül, a leendő utcák vonalai már a mai állapotnak feleltek meg.

Ki volt gróf Károlyi Sándor? Ki volt Ő, akiről utcát neveztek el? A híres nagybirtokos Károlyi családnak két leszármazottja is közvetlen kapcsolatba került Rákospalotával.

Károlyi család

A két utca kereszteződésénél egy hatalmas parkban épült meg 1850–60 körül Sommariva gróf romantikus stílusú kastélya. Többszöri tulajdonosváltás után – gróf Károlyi Sándor tulajdonában is volt – 1899-ben költözött ide a Leánynevelő Intézet. A magas fallal körberkerített intézmény mind a mai napig szolgálja eredeti feladatát.

A fent említett Erzsébet út folytatása a kastély mellől indult. Földes, poros út lehetett, ám a neve méltóságteljes volt, mivel a térképen Grófi útnak nevezték. Ezen a dűlőutaknál valamivel jobb minőségű nyomvonalon lehetett eljutni Fót felé, az Alagi majorba. Az 1920. évi térképen csak név nélkül jelölik az utat, valószínű elvesztette jelentőségét, kisebb mértékben közlekedtek rajta.

A Károlyiak az egyik legrégebbi családfával rendelkező dinasztia. Történelmi szerepük jelentős az ország életében. Okiratilag bizonyítható, hogy 1219 óta vesznek részt a mindenkori társadalmat alakító eseményekben és feladatokban.

A család ősi otthona Nagy-Károly, mely város a Trianoni diktátum miatt Romániához került. Az évszázadok folyamán a földbirtokaik száma gyarapodott, és a család tagjai katonaként szolgálták a mindenkori királyokat. Mátyás király adott engedélyt a híres harcosnak, Károlyi Lászlónak, hogy kőházat építhessen, ez a nagy-károlyi várkastély vált végvárrá a török hódoltság idején. Miután megvédték a „Magyar Királyság” területét, a király bárói rangot adott, és Szatmár vármegye főispánjává nevezte ki **Károlyi Mihályt** 1609-ben.

Károlyiak címere a 11 ágú koronával (A SZERZŐ FELVÉTELE)

A Rákóczi szabadságharcban **Károlyi Sándor** (1669-1743) Rákóczi tábornagyaként harcolt saját ezrede élén az ország függetlenségéért. 1712-ben grófi címet kapott 11 ágú koronás címerrel.

A Károlyi dinasztia további leszármazottai is részt vállaltak országépítő tevékenységekben és magas katonai rangokat szereztek. **Károlyi Ferenc** (1705-1758) a nagyszombati egyetem elvégzése után Mária Terézia összes lovasezredének vezető tisztségeit töltötte be. A polgári életében császári titkos tanácsos és főasztalmester, valamint a hétszemélyes tábla közbírája is volt. Az utókor, mint Nyíregyháza útépítetőjére emlékezik, ezen kívül Nagykárolyban nyomdát alapított.

Fia, **Károlyi Antal** (1732-1791) házassága révén gyarapította a családi vagyont. Felesége, báró Harrucken Jozefa, békési és csongrádi földbirtokokat hozott hozományként, a megnövekedett bevétel lehetőséget adott Károlyi Antal számára, hogy pénzt adományozzon a várak és erődítmények renoválására, de emellett támogatta a Tisza mellékfolyóinak szabályozását, iskolákat és templomokat építtetett. Felvirágoztatta a nagybányai bányahivatalt és a pozsonyi nemesi iskolát, támogatta a tanulókat és tudósokat. Megalapította a család nagyhírű könyvtárát. Állami tisztségeket is vállalt, katonai fővezér-helyettesnek nevezték ki. A bécsi magyar testőrség kapitánya és az aranygyapjas rend vitéze lett.

Károlyi Antal fiatalon elhunyt fia, **Károlyi József** (1768-1803), aki Szatmár megye örökös főispánja címet nyerte el, de párbanban kapott sérülése miatt meghalt, hét gyermeket hagyott maga után. Leg-

idősebb fia, István 1797-ben született. Ő lett az egyik leghíresebb Károlyi gróf, aki már életében nagy megbecsülést szerzett. Kiemelkedő műveltségű ember volt, hazafias érzelmekkel.

Gróf Károlyi István (1797–1881)

A XIX. századra a Károlyi család birtoka 220 ezer hektárt ért el. Waldstein-Wartenberg Erzsébet, Károlyi József özvegye 1808-ben vette meg Csekonics Józseftől a fői uradalmat. A grófnőnek remek üzleti érzéke lehetett, mert jól látta, hogy abban az időben meginduló gazdasági fejlődés várható ebben a régióban. Különös jelentősége lehetett a főváros, Pest-Buda közelségének is. A birtokot fiai számára vásárolta, ez 1821-ben, István nagykorúvá válásakor került a tulajdonába. A fői kastélyt az 1830-as években kezdték bővíteni. Felesége halála után, második házasságát a tatai gróf Esterházy Miklós lányával, Franciskával kötötte. Tőle született Sándor nevű fia (1831).

A reformkor szellemisége a fiatal gróft is megérintette, látta a nyugat-európai országokhoz mérten a gazdasági lemaradásokat. A fői birtokon történő gazdálkodása során próbálta alkalmazni a

Koltai László: Gróf Károlyi István

(A SZERZŐ FELVÉTELE)

megalapozta a város távlati eredményeit, hiszen Újpest iparilag igen fontos szerepet játszott a történelemben. Külön ügyelt az építkezések során, hogy azok megfeleljenek a modern városképi követelményeknek. Egységes rendeletekkel segítette az épületek esztétikai kivitelezését és tűzvédelmét.

Részt vállalt a nemzeti szellem fejlesztésében, így 20.000 forintot jegyzett a Magyar Tudós Társaság létrehozásához. Továbbá támogatta az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek a megalapítását, 1843-ban pedig elnöke lett a Pest megyei Gazdasági Egyletnek.

Az 1848-49-es szabadságharcban tevékenyen vett részt. Maga oktatta a főtí nemzetőröket, hadgyakorlatokat vezetett. Lovakat adott a honvédseregnek és a szabadságharcban huszárezredet állított, mely a nevét viselte. Hivatali megbízást kapott, a Pest-megyei főispánságot vállalta el. A szabadságharcban való részvételéért elfogták, a Haditörvényszék elítélte, és börtönbe került. 1850-ben nyerte vissza szabadságát, és az önkényuralmi időszakban visszavonultan élt főtí birtokán. Reformkori szellemiségét nem veszítette el, hiszen folyamatosan adakozott és támogatott többféle nemzeti, vallásos és közjótékonyági ügyet. Ő lett az elnöke, az Eötvös József indítványozta írói segélyegyletnek is.

modernebb termelési módszereket. Megismerkedett Széchenyi Istvánnal, a „legnagyobb magyar” köreiből kapcsolódott. A reformkor gazdasági, szociális és kulturális vívmányai is hatottak rá, és ebben az időszakban indult el a polgári átalakulás Magyarországon.

A nagy társadalomalakító gondolatokat tett is követte, hiszen az 1838-as nagy pesti árvíz után a fővárosi lakosokat segítvén, 1840-ben megalapította Új-Megyert néven Újpestet. Kedvezményekkel ösztönözte a letelepedést, segítette az újpesti ipar kifejlődését. Gyárosokat és mesterembereket, iparosokat hívott meg, ezzel

Megépítette a főtí templomot, melyet a kor neves építész, Ybl Miklós tervezett. A templom s kriptája gyönyörű neoromán stílusban készült el. A főtí Károlyi-kastély kialakításához is megbízta a híres építész, és Ybl Miklós művészetét láthatjuk a kastély parkjának kialakításában is.

Az 1867-es kiegyezés után visszakapta hivatalát, a Pest-megyei főispánságot. Élete végén 1877-ben, 80. születésnapján megkapta a Szent István-rend nagykeresztjét, melyet a király, I. Ferenc József személyesen adott át neki a főtí kastélyban.

Gróf Károlyi Sándor (1831-1906)

Károlyi István fiai, Ede és Sándor, követték apjuk reformkori gondolatait. Az 1848-49-es szabadságharcban mindketten a Károlyi huszárezredben szolgáltak. A további harcok során Károlyi Sándor a komáromi erődben harcolt tovább és Klapka György vezénylese alatt főhadnagyi rendfokozatot érdemelt ki.

A szabadságharc leverése után külföldre menekül, onnan 1854-ben tér haza Főtra. A franciaországi tapasztalatai alapján rendezte a központi birtok gazdasági és pénzügyeit. Célja az volt, hogy a tőkés termelési gazdálkodás feltételeit megteremtse. A kiegyezés után, nyilvánvalóvá vált számára is, hogy nemcsak gazdasági, hanem társadalmi jellegű változások is várhatók. Ő is Széchenyi Istvánt tekintette példaképének. Bekapcsolódott a Tisza szabályozási munkálataiba, elnöke lett a Tiszavölgyi Társulatnak.

Párizsi emigrációja idejében ismerkedett meg Le Play szociológus nézeteivel. Le Play, a modern szociálpolitika elméleti megalapozója a munkásjólét megteremtésének, a társadalmi feszültségek feloldásának és kiegyenlítésének egyik korai hangoztatója volt. Gazdag grófként és földbirtokosként, és mint az uralkodó osztály tagjaként megértette és elfogadta a változások szükségszerűségét. A fejlődést az agrármozgalmak területén látta. Ennek érdekében szorgalmazta a

szövetkezeti mozgalmakat. Szövetkezeti koncepciójának lényege az volt, hogy össze kell kapcsolni a mezőgazdaság általános érdekeit úgy, hogy összhangban legyenek a nagy és a kisbirtokos parasztság érdekeivel. Ebben látta a növekvő szociális gondok megoldását is. Ennek érdekében hozta létre 1896-ban a Magyar Gazdaszövetséget, és később, 1898-ban a Hangya szövetkezeti rendszert. A Hangya Szövetkezetnek olyan nagy sikere lett, hogy 1914-ben már 1276 fiókszövetkezettel és 200.000 taggal rendelkezett. Ezek a termelő-értékesítő és fogyasztási szövetkezetek igen nagy fejlődést hoztak a mezőgazdaságban. A Hangya szövetkezetek 1945-ig működtek, akkor a hatalomra kerülő kommunista rendszer kártalanítás nélkül államosította azokat.

Gróf Károlyi Sándor nemcsak országos viszonylatokban tette a dolgát, szűkebb pátriájában is folytatta haladó hagyományait. A közlekedés fejlesztése céljából, felvetette Újpest és Pest közötti lóvasút kiépítését. A munkálatokhoz megalapította a Pesti Közúti Vaspálya Társaságot 1865-ben. Az infrastruktúra kiépítése 1866-ra fejeződött be, de a vonalat később Rákospalotáig hosszabbították meg. Károlyi Sándor „életművében” kiemelkedő az újpesti kórház alapítása 1895-ben, valamint a tíz évvel későbbi istvántelki idősotthon (Stephaneum) átadása. Mindkét magánjótékonyági intézményt nyilvános jelleggel ruházta fel. Nagy összegekkel támogatta az első Gyermekmenhely Egyletet. Ez az intézmény is Istvántelek területén volt, ma a Kornis Klára Gyermekotthon működik benne, tehát máig megtartotta szociális funkcióját. *(Megjegyzendő és rendkívül érdekes tény, hogy Kornis Clarisse Károlyi Sándor felesége lett 1881-ben. A gróf akkor már ötvenéves volt, és*

Rákospalota és Pestújhely térképe 1941-ből

(FORRÁS: BUDAPEST FŐVÁROS LEVÉLTÁRA/HUNGARICANA)

sítő szövetkezeteket ... Terjesszük az együttműködés szellemét.” „Meggyőződésem ma is – írta tovább gönci választóihoz az 1905-ös levélben –, hogy nemzeti haladás egészséges gazdasági és kulturális haladás nélkül nincsen. A nemzet erősödését és felvirágoztatását különösen a millióinak erősítésében és boldogításában kell keresnünk.”

Kornis grófnő Károlyi Ede özvegye volt. Gyermekek nem született. Ugyanabban az évben, 1906-ban halt meg, mint férje.)

Gróf Károlyi Sándor 1900-ban az Aranygyapjas rend kitüntetését kapta meg, a Magyar Tudományos Akadémia és az Országgyűlés főrendi házának is tagja volt.

Gróf Károlyi Sándorról sokkal több információt lehetne még leírni, de talán ezek a történetek jól jellemzik életét, gondolkodásmódját és cselekedeteit. Két rövid idézettel lehetne bizonyítani, hogyan is vélekedett. Elgondolását, mondhatni egész életprogramját és tevékenységének vezető gondolatát a gönci választópolgárokhoz írott utolsó levelében így összegezte:

„A szövetkezeteket karoljuk föl s alakítsunk belőlük ezreket, mert ezek útján olcsóbb lesz a hitel. Korlátozzuk az áruuzsorát a fogyasztási szövetkezetek révén. Terjesszük a termény-, a bor- és húsértéke-

Visszatérve a térképekhez. A II. világháború után megváltozott az utca neve, Gróf Károlyi Sándor eltűnt a „történelem sülyesztőjében”. Az utcanevadók úgy gondolták, hogy nem tett eleget Rákospalotáért és egyébként is a múlt már elmúlt. 1954-ben új név került a táblákra: Ifjú Gárda út. (Felvetődhet a kérdés, hogy e formációnak ugyan mi köze van vagy volt a településhez?) Ismerjük a történelmi fordulatokat, ez az utcanév is lekerült. 1991-ben visszakapta eredeti nevét, így lett újra Károlyi Sándor utca. Emléklül és a tisztelet jegyében, amiért és amit tett Rákospalotáért, Újpestért, Fótért... végső soron az országért.

(Az utcatábláról hiányzik a grófi titulus. Biztos megmagyarázható, miért hagyták le, így azonban nem egyértelmű, illetve aki nem ismeri a történetet, bizonytalanra válik a történelmi személy pontos elhelyezése, hogy ki is volt Károlyi Sándor?)

Károlyi gróf Pestújhelyen?

Régebben történt már, hogy Pestújhelyen sétáltam az Adria utcában. Az egyik családi ház előkertjében egy nagyméretű szobor állt és nézett az utca felé. Nagyjából 3 méter magas, fából készült szobor. Egy bajuszos férfit ábrázolt, aki egy templomot tart az egyik kezében, a másik a kardja markolatán. Ki lehet? Hogy került ide?

A ház tulajdonosa akkoriban költözött Pestújhelyre, mert tetszett a családnak a kertvárosi környezet, a csendes utcák, a pestújhelyi hangulat. Felépült a ház, beköltöztek. Dr. Nagy Ádámnak, a tulajdonosnak éppen szüksége lett volna asztalosra egy munka kivitelezésére, keresése során eljutott Püspökhatvanig, Koltai László szobrászművészhez is. Ott látta meg ezt a szobrot. Grandiózus, egy hatalmas fatörzsből lett kifaragva. Kiderült, hogy Fótra készült, egy köztéri szobor.... lett volna... Csak éppen bizonyos okok, miatt nem vették át... Dr. Nagy Ádámnak megtetszett a műalkotás. Megtudta, hogy gróf Károlyi Istvánt ábrázolja a szobor. Kezében az Ybl Miklós tervezte fóti templom. A kard pedig utal az 1848-49-es szabadságharcban mutatott tetteire.

A szobrot komoly technikai előkészületek és megfelelő alapozási munkálatok után állították

Forrás:

Gr. Károlyi Sándor életrajza – Wikipédia

Gr. Károlyi István életrajza

ybl.bparchiv.hu/temak/karolyi-istvan-grof-kastelya-fot

karolyisandor.uw.hu/karolyi/eletrajz/eletrajz.html

Koltai László weboldal

Koltai László: Gróf Károlyi István

(A SZERZŐ FELVÉTELE)

fél. Így került gróf Károlyi István (szobra) Pestújhelyre. Nem juthatott el Fótra, nem kerülhetett az általa alapított Újpestre sem. Végül, teljes mértékben egyéni civil megoldásként találta meg helyét Pestújhely egyik házának kertjében. Némileg anakronisztikus a helyzet, mivel Pestújhelyen szinte nincsen köztéri szobor és hát Károlyi grófnak nincs pestújhelyi kötöttsége. Pestújhely még nem is létezett, amikor meghalt. Az azonban igaz, hogy Pestújhelyt hasonlóan (*kis túlzással..sic*) alapította Bezsilla Nándor. Az megint csak érdekes, hogy a pestújhelyi városalapítónak emléktáblája alig több, mint 300 méterre található.

Koltai László szobrászművész

1951-ben született. Képzőművészeti Gimnáziumban végzett szobrász szakon. Mesterei voltak Kelemen Kristóf, Demeter Kristóf szobrászművészek és Osváth Miklós festőművész. Alkotásait különböző anyagokból készíti. Köztéri szobrai megtalálhatók többek között Budapesten, Hévízen, Dunakeszin, Kozárdon és külföldön is, például Görögországban, összesen több mint 40 szobor. Püspökhatvanban 2001 óta szervez nemzetközi alkotótáborokat is. Európa-díjas.

Dr. Nagy Ádám

Egyetemi docens, a Kodolányi János Egyetemen oktat. 2008-2010 között az NCA elnöke volt. Kutatóintézetet vezet és nemzetközi oktatási tevékenységeket is végez. 2004 óta lakik családjával Pestújhelyen, választásában befolyásolta, hogy nagyon tetszett Pestújhely kisvárosi, családias beépítettségű környezete. Két gyermek boldog édesapja. Várostarténeti érdeklődése is befolyásolhatta, hogy a Károlyi szobor végül az Adria utcába került. ■